

رویکرد ترکیه به تحولات اخیر در روابط ایران و آمریکا

کد موضوعی: ۲۶۰

شماره مسلسل: ۱۳۳۷۴

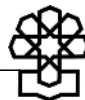
دفتر: مطالعات سیاسی

آذرماه ۱۳۹۲

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۳.....	مواضع و واکنش‌ها در ترکیه نسبت به مذاکره مقامات ایران و آمریکا
۸.....	مذاکره ایران - آمریکا و آثار آن بر رفتار بازیگران
۱۳.....	عوامل تأثیرگذار بر سیاست خارجی ترکیه در قبال ایران
۱۶.....	الزامات و راهبردها
۲۰.....	پی‌نوشت‌ها

رویکرد ترکیه به تحولات اخیر در روابط ایران و آمریکا

چکیده

تحولات اخیر در روابط ایران و آمریکا ازجمله تماس مقامات دو کشور در جریان اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل و نیز توافقات دو طرف درخصوص فعالیتهای هسته‌ای صلح‌آمیز ایران، بحث‌های وسیعی را در میان کشورهای مختلف با محوریت موضوع دورنمای روابط تهران و واشنگتن برانگیخت. در این میان برخی کشورهای همسایه نیز واکنش قابل توجهی نسبت به این موضوع داشتند. ازجمله این کشورها می‌توان به ترکیه اشاره کرد. به‌نظر می‌رسد مقامات ترک به‌دنبال برآورد پیامدهای ناشی از تقویت روند دیپلماسی در روابط ایران و آمریکا هستند. نوشتار حاضر ضمن بررسی واکنش مقامات ترکیه به تحولات اخیر در روابط ایران و آمریکا و تبیین عوامل تأثیرگذار بر سیاست خارجی آنکارا در قبال ایران ازجمله نوع روابط تهران و واشنگتن، به تبیین الزامات راهبردی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد. به‌طور کلی مقامات آنکارا بر این اعتقادند که هرگونه گشایشی در روابط ایران و آمریکا از نظر اقتصادی برای ترکیه سودمند است. ازسوی دیگر لحن اظهارات آنها می‌تواند بیان این نکته باشد که ترکیه وضعیت استمرار مذاکرات میان ایران و آمریکا را برای حصول اجماع بین‌المللی درباره برنامه هسته‌ای ایران مناسب می‌داند.

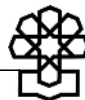
مقدمه

گفتگوی وزیران خارجه جمهوری اسلامی ایران و آمریکا در حاشیه اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل تحت عنوان اجلاس وزرای خارجه ایران و گروه ۵+۱، مذاکره تلفنی رؤسای جمهور دو کشور و همچنین توافقات هسته‌ای ایران و غرب در ژنو از مهمترین تحولات سیاسی در روابط پرتنش تهران - واشنگتن پس از سه دهه محسوب می‌شود.

این تحولات که از آنها به‌عنوان رویدادهای سریع اما عمیق در چرخش آرام دیپلماسی ایران و آمریکا به گفتگوی دیپلماتیک یاد می‌شود، بحث‌های جدی را در محافل دانشگاهی و استراتژیکی مبنی بر تغییرات راهبردی در روابط تهران - واشنگتن و تأثیر آن بر رهیافت‌های سیاسی - خارجی دو کشور و در عرصه خاورمیانه مطرح ساخته است.

ازسوی دیگر مقام معظم رهبری اخیراً در سخنانی عبارت «نرمش قهرمانانه» در عرصه دیپلماسی خارجی ایران به‌کار بردند که از آن به‌عنوان نقشه راهی در ترسیم جهت‌گیری‌ها و اولویت‌های سیاست خارجی کشور نام برده شده است. برخی معتقدند که تحولات اخیر در روابط ایران و آمریکا را باید با در نظر داشتن همین امر مورد بررسی قرار داد. در این چارچوب شاید نخستین پرسش آن باشد که آیا سیاست خارجی و دیپلماسی ایران در مسیر نوسازی و معماری جدید قرار دارد؟

در کنار این مسئله سؤالات فرعی و البته بااهمیت زیادی مطرح است، ازجمله اینکه استمرار و پیوند دیپلماتیک و گفتگو میان تهران و واشنگتن چه تأثیری بر محیط و رفتار سیاسی بازیگران منطقه‌ای و به‌ویژه همسایگان ایران خواهد داشت؟ به‌طور

مشخص بازیگران مهمی چون ترکیه و عربستان سعودی و کمی دورتر مصر چه رویکرد و تحلیلی نسبت به تحول پدیدار شده در دیپلماسی ایران و آمریکا دارند؟ ترکیه از کشورهای مهم و تأثیرگذار خاورمیانه محسوب می‌شود که رهیافت‌های سیاست خارجی آن به‌ویژه از دوران دوم حکومتداری حزب عدالت و توسعه تحت تأثیر نگرش کسانی چون احمد داود اوغلو اتخاذ و تعریف شده است. از این رو، هرگونه تحول در روابط دیپلماسی خارجی جمهوری اسلامی ایران می‌تواند بر اولویت‌های سیاست خارجی آنکارا تأثیرگذار باشد.

تحلیل مواضع رهبران ترکیه و بررسی احتمالات مربوط به اتخاذ شیوه‌ها یا کنش‌های نوین در سیاست منطقه‌ای آنکارا در واکنش به حرکت و نگاه راهبردی ایران به چگونگی پی‌ریزی گفتمان نو با آمریکا، هدف این نوشتار است. بر این اساس سؤال اصلی این پژوهش آن است که پیشبرد یا توقف در دیپلماسی گفتگومدار ایران و آمریکا چه تأثیری بر تصمیم‌گیری و رفتار سیاسی دستگاه دیپلماسی ترکیه می‌گذارد؟ آیا گشایش در روابط سیاسی ایران و آمریکا در اولویت‌های سیاست خاورمیانه‌ای ترکیه تأثیرگذار است؟

مواضع و واکنش‌ها در ترکیه نسبت به مذاکره مقامات ایران و آمریکا

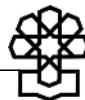
مقام‌ها و رسانه‌های ترکیه به سرعت به برگزاری نشست وزرای خارجه ایران و آمریکا و همین‌طور گفتگوی تلفنی باراک اوباما و حسن روحانی رؤسای جمهوری دو کشور واکنش نشان داده و این تحولات را مورد پوشش گسترده رسانه‌ای قرار دادند.

ترکیه همسایه بلافصل ایران است و بدیهی است که هرگونه فعل و انفعال در روابط ایران و آمریکا را از نزدیک تعقیب کند. زیرا پیشینه سه دهه روابط متخاصم و تیره ایران و آمریکا و باز شدن دریچه گفتگو و چشم‌انداز مناسبات تهران - واشنگتن بر چگونگی تعامل و روابط امنیتی - اطلاعاتی و بده‌بستان‌های سیاسی میان آمریکا و ترکیه تأثیرگذار بوده است.

مقام‌های ترکیه در موضع‌گیری رسمی با دیدی باز از بهبود روابط ایران و آمریکا سخن گفتند. عبدالله گل رئیس‌جمهوری ترکیه که خود در نشست مجمع عمومی سازمان ملل شرکت داشت در بازگشت از نیویورک به خبرنگاران گفت: «بهبودی روابط ایران و آمریکا از نظر اقتصادی برای ترکیه سودمند است. چنانچه تحریم‌ها برداشته شود و مشکلات پیش‌روی سیستم‌های بانکی رفع گردد راه جدیدی پیش‌روی همکاری‌های ایران و ترکیه می‌گذارد».

اما گل در کنار استقبال از هرگونه گشایش در روابط ایران و آمریکا نسبت به پیشبرد سریع در گفتگوها خوشبین نیست. رئیس‌جمهوری ترکیه در قالب اظهارنظر درباره چشم‌انداز روابط ایران و آمریکا دغدغه‌های امنیتی آنکارا نسبت به ایران را نیز نمایان می‌سازد. به گفته وی: «نزدیکی ایران و آمریکا برای ترکیه سودمند است، باید خود را از پیچیدگی‌ها برهانیم. نمی‌توان با ترس و وحشت از موفقیت دیگری کاری را پیش برد. بر همین اساس گفتگوی ایران و آمریکا و رفع هرگونه تهدید و خطرات ناشی از تسلیحات هسته‌ای می‌تواند ترکیه را به آرامش برساند».^(۱)

این گمانه‌زنی عبدالله گل اشاره‌ای به نگاه امنیتی ترکیه به ایران است که در سند

امنیت ملی ۲۰۱۰ ترکیه بازتاب یافته است. با آنکه طراحان آن سند کوشیدند در واژگان و عباراتی نظیر حذف موضوع تهدید موشکی ایران برای ترکیه و حمایت از حل مسالمت‌آمیز مسئله هسته‌ای ایران تغییراتی ایجاد کنند، لکن رگه‌هایی از عدم اعتماد ترکیه به ایران در سند فوق مشهود است. شاید همین مسئله و البته فشارهای آمریکا و ناتو به ترکیه سبب شد تا ترکیه دو سال پیش با استقرار سپر دفاع موشکی ناتو در خاک خود به‌رغم مخالفت‌های منطقه‌ای موافقت کند. بازگشت به این واقعیات و ملاحظات در پیشینه نگاه ترکیه به ایران، درک سخنان عبدالله گل را در آنچه وی وجود تهدیدها نام می‌برد، آسان‌تر می‌کند. در عین حال طرح چنین بحث‌هایی در اولین واکنش رئیس‌جمهوری ترکیه به برقراری گفتگو میان ایران و آمریکا قابل تأمل است.

اما از طرف دیگر احمد داود اوغلو وزیر امور خارجه ترکیه درباره مناسبات آمریکا و جمهوری اسلامی ایران با صراحت بیشتری سخن گفت. وی تأکید کرد: «باید به‌طور علنی و صریح بگویم که ترکیه از کاهش تنش در روابط بین ایران و آمریکا بسیار خوشنود است. ما برای رفع تنش بین ایران و آمریکا در سال‌های متمادی آشکار و پنهان تلاش کردیم. عادی‌سازی روابط ایالات متحده آمریکا با کشور همسایه ایران به‌نفع ترکیه است و موجب رشد توسعه اقتصادی ترکیه خواهد شد. رفع تحریم‌ها به‌نفع ماست. اکنون حجم تجارت ایران و ترکیه ۲۵ میلیارد دلار است و با رفع تحریم‌ها به ۱۰۰ میلیارد دلار خواهد رسید. بنابراین ترکیه از روند مذاکرات بین تهران و واشنگتن بسیار خوشحال است. امیدواریم شک و تردیدها درباره برنامه هسته‌ای ایران رفع و تحریم‌ها لغو شود و ایران با اقتصاد توانمند خود با ساختار

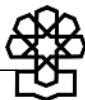
اقتصاد بین‌المللی به همگرایی دست یابد»^(۲).

به‌طور کلی مواضع مقام‌های ترکیه درباره مذاکرات ایران و آمریکا بر دو اصل تمرکز دارد.

اول، اصل سودمندی، ابراز امیدواری به رفع تحریم‌ها و تقویت همکاری‌های اقتصادی ترکیه و ایران و تأثیر آن بر همکاری‌های منطقه‌ای.

دوم، اصل اعتمادسنجی، مبتنی بر رفع دغدغه‌های امنیتی - سیاسی یا ابهامات ترکیه درباره فعالیت‌های هسته‌ای ایران به نحوی که یک اجماع بین‌المللی درباره موضوع و برنامه فعالیت هسته‌ای ایران پدید آید.

لحن اظهارات مقام‌های آنکارا می‌تواند بیان این نکته باشد که ترکیه وضعیت استمرار مذاکرات بین ایران و آمریکا را برای حصول اجماع بین‌المللی درباره برنامه هسته‌ای ایران مناسب می‌داند. فضای تحلیلی حاکم بر رسانه‌های ترکیه در مورد این موضوع نیز برای شناخت لایه‌های فکری تصمیم‌سازان مهم است. مراکز تحقیقاتی استراتژیک ترکیه، تصمیم ایران به انجام مذاکره هرچند محدود با آمریکا را نشانه اثربخشی فشارهای بین‌المللی علیه ایران و تضعیف سیاست منطقه‌ای تهران قلمداد کرده‌اند. مرکز تحقیقات استراتژیک خاورمیانه ترکیه در تحلیلی درباره روابط ایران و آمریکا و با عنوان «دلایل نزدیکی ایران به آمریکا» نزدیکی دو کشور را گزینه‌ای تأثیرگذار بر تغییر رفتار سیاسی ایران می‌داند. این مرکز در تحلیلی نوشته است: احتمال نزدیکی ایران با آمریکا فرصت‌های سیاسی ناشی از ضدیت با واشنگتن را از حکومت ایران می‌گیرد. اگرچه حسن روحانی نرمشی در سیاست خارجی ایجاد کرده است لکن نمی‌توان گفت که

سیاست خارجی جدید ایران بدون حمایت رهبری (مقام معظم رهبری) تدوین شده باشد. اگر حمایت‌های رهبر انقلاب اسلامی ایران نباشد روحانی نمی‌تواند در برابر برخی نیروهای داخلی آزادی عمل داشته باشد. به‌علاوه استراتژی جدید در چارچوب نگرش رهبر انقلاب اسلامی مبنی بر «نرمش قهرمانانه» اتخاذ شده است. در عین حال روحانی در سیاست خارجی تابع سنت عملگرایانه است.^(۳)

درحالی که مسئولان حکومتی ترکیه پیشبرد مذاکرات و نزدیکی روابط میان آمریکا و ایران را مبتنی بر سودمندی اقتصادی برای کشورشان دانسته‌اند، در مقابل مؤسسات مطالعاتی و تحقیقاتی این کشور کوشیده‌اند این مسئله را ناشی از بحران اقتصادی در کشورمان قلمداد کنند. مرکز مطالعات استراتژیک ترک - آسیا از طرفداران این دیدگاه است. پرفسور «سما کالایچی اوغلو»، تحلیلگر این مؤسسه در یادداشتی می‌نویسد: باد تغییر در ایران درحال وزیدن است. ایران مدت زیادی رجزخوانی کرد، لکن غرب از تحریم نفتی ایران منصرف نشد. تورم بالا، بیکاری دو رقمی و تنگنای اقتصادی بن‌بست ایجاد کرد. اما اکنون زمان دادن یک شانس جدید به ایران فرا رسیده است. غرب این پنجره را گشوده است اگر ایران طی ۶ تا ۹ ماه آینده شفاف عمل کند، تحریم‌های نفتی رفع خواهد شد و عادی‌سازی روابط شکل می‌گیرد.^(۴)

تحلیل محتوایی دیدگاه مراکز تحقیقاتی و تصمیم‌گیری ترکیه درباره وضعیت نوین پدید آمده میان ایران و آمریکا، همه‌جانبه‌نگر نیست. زیرا آنچه ایران و آمریکا را به پای میز مذاکره موقت کشاند نیازها و یا محدودیت‌های ایران نبوده است، بلکه مزیت‌های نسبی ایران در عرصه‌های ژئوپلیتیکی، سیاسی و جایگاه منطقه‌ای و به

موازات آن پایداری ایران در برابر فشارها و تحریم‌های غربی بوده که از نگاه آمریکا پنهان نمانده است.

مذاکره ایران - آمریکا و آثار آن بر رفتار بازیگران

نشست وزرای خارجه ایران و آمریکا در نیویورک و پس از آن در ژنو با توجه به مجموعه ملاحظات داخلی و بین‌المللی ناظر بر روابط دو طرف از آغاز مسیری دشوار حکایت دارد. واکنش گروه‌های سیاسی دینفوذ و نهادهای تصمیم‌گیر داخلی در ایران و آمریکا و در کنار آن مجموعه تبعات بین‌المللی و نگاه بازیگران دخیل، محیط پرتنش روابط ایران و آمریکا را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

چند سال پیش از این مؤسسه مطالعاتی بروکینگز آمریکا که نقش اساسی در ساختارهای تصمیم‌سازی این کشور دارد، نتایج تحقیق خود را درباره آینده روابط آمریکا و ایران منتشر کرد که در آن مجموعه عوامل اقتصادی - تحریم - تشویق - گفتگو و گزینه‌های نظامی - به بحث گذاشته شد. در میان گزینه‌های مورد بحث مطلوبیت گزینه دیپلماسی و گفتگو منطبق با موضوعات مطرح در این مقاله است. پژوهشگران مؤسسه بروکینگز سؤالاتی درباره گزینه دیپلماسی مطرح کردند. سؤالاتی از قبیل اینکه «واشنگتن چگونه می‌تواند به این جمع‌بندی برسد که ایران درباره گزینه دیپلماسی جدی است؟ آیا ایران هدف خود از مذاکرات را بهره‌گیری دیپلماسی در راستای ایجاد فرصت به‌منظور تقویت قابلیت‌های هسته‌ای می‌داند یا اینکه درصدد همکاری‌های سازنده از طریق مذاکره برخواید آمد؟»^(۵)

در داخل ایران نیز سوءتفاهم‌ها و بی‌اعتمادی‌های تاریخی نسبت به رفتار و عملکرد و سیاست خارجی آمریکا و رقبای ایران وجود دارد. نقش غیرقابل انکار آمریکا در کودتای ۲۸ مردادماه ۱۳۳۲ و تخاصم و دشمنی بیش از سه دهه اخیر با جمهوری اسلامی ایران، برگه‌هایی از تاریخ بی‌اعتمادی ایرانیان به آمریکا را تشکیل می‌دهند.

به همین دلیل آغاز مذاکره یا نشست و رایزنی‌های آتی درباره پرونده هسته‌ای میان ایران و آمریکا نمی‌تواند ضامن رفع تیرگی‌های تاریخی روابط ایران و آمریکا باشد. سخنان مقام معظم رهبری درباره بدبینی نسبت به آمریکا تابعی از همین مسائل است. به‌علاوه الزامات استراتژیکی و ژئوپلیتیکی و شرایط نوین سیاست بین‌المللی در روند احتمالی مذاکرات و سیر روابط تأثیرگذار است، اما این واقعیت غیرقابل انکار است که سه دهه تخاصم و تقابل در روابط ایران و آمریکا بر محیط سیاسی و امنیتی خاورمیانه تأثیر داشته است و اکنون چرخش آرام در این مسیر ممکن است به جابجایی در نقش بازیگران منطقه‌ای بیانجامد. براین‌اساس واکنش همسایگان و بازیگران مطرح خاورمیانه یکسان نیست. تحلیلگران مؤسسه بروکینگز درباره نگاه کشورها نسبت به روابط ایران و آمریکا نکات قابل توجهی ارائه داده‌اند.

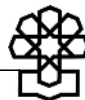
براساس نتایج این پژوهش کشورهای چینی، ترکیه، عربستان سعودی و شوروی همکاری خلیج فارس و همین‌طور رژیم صهیونیستی با قدرت‌یابی ایران مخالف هستند و تمایلی به توسعه روابط ایران و آمریکا ندارند و حتی نسبت به بازسازی روابط ایران و آمریکا حساسیت دارند. این کشورها دارای «وحشت و نگرانی مشخصی» نسبت به روابط ایران و آمریکا هستند. به‌ویژه شوروی همکاری خلیج

فارس نگران آن است که عادی‌سازی روابط دو کشور به ایجاد اعتماد به نقش شیعیان این منطقه منجر شود.^(۶)

اما مسئله عادی‌سازی روابط ایران و آمریکا تنها در کلیشه واکنش‌های داخلی در هر دو کشور یا سنجش واکنش بازیگران در خاورمیانه نسبت به بازسازی روابط تهران - واشنگتن محدود نمی‌شود، بلکه مجموعه عوامل و الزامات جغرافیایی، تاریخی، استراتژیکی و موقعیت جهانی ایران و واشنگتن بر آینده روابط دو کشور تأثیرگذار است. در همین راستا، «جمیز روزنا» تئوریسین روابط بین‌الملل در تحلیل روابط و جایگاه کشورها در عرصه جهانی توجه همگان را به اصل «پیوستگی‌های ملی و بین‌المللی»، جلب کرده است. بدان مفهوم که محیط مجاور کشورها بر اهداف، توانایی‌ها، استراتژی یا سیاست خارجی آنها تأثیر می‌گذارد.

براساس شناخت محیط منطقه‌ای و بین‌المللی، یکی از شاخص‌های سیاست خارجی ایران در دوران معاصر همگرایی محیط پیرامون با محیط بین‌المللی یعنی شرق و غرب بوده است. چنانچه موقعیت ایران در منطقه خلیج فارس و آسیای مرکزی در این راستا قابل تأمل است.^(۷) بنابراین، جایگاه منطقه‌ای ایران از این کشور به‌عنوان یک بازیگر برخوردار از وجهه بین‌المللی ساخته است که همین موقعیت، آمریکا را بر آن می‌دارد تا استمرار سیاست دوری و متخاصمانه با ایران را مورد بازنگری قرار دهد.

در عین حال، احتمالاتی در مورد تغییر برخی اولویت‌های سیاست خارجی وجود دارد که بر دو موقعیت «درونی» و «بیرونی» استوار است. موقعیتی که آمریکا

نمی‌تواند همانند دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ آن را نادیده بگیرد.

احمد داود اوغلو تئوریسین و وزیر خارجه ترکیه در کتاب مشهور «عمق استراتژیک»^۱ خود بر اهمیت جایگاه ایران به‌عنوان کشوری بین‌المللی تأکید دارد. به اعتقاد داود اوغلو، اساسی‌ترین سازوکار موازنه جغرافیایی و تاریخی خاورمیانه را باید در موازنه حساس مصر - ترکیه و ایران جستجو کرد.

به اعتقاد داود اوغلو خاورمیانه را می‌توان در قالب سه مثلث تقسیم‌بندی کرد.

۱. مثلث خارجی - مصر - ترکیه - ایران،

۲. مثلث داخلی - سوریه - عراق - عربستان سعودی،

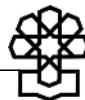
۳. مثلث کوچک اردن - لبنان - فلسطین و تا حد زیادی شمال عراق.^(۸)

بنابراین، الزامات ژئوپلیتیکی و موقعیت جهانی ایران می‌تواند سبب شود که آمریکا در سیاست خود در قبال ایران تجدیدنظر کند، اگرچه این تجدیدنظر و بازسازی روابط با ایران، روندی کند و ماراتنی می‌باشد، اما به لحاظ الزامات استراتژیکی، اجتناب‌ناپذیر است. ترکیه به‌عنوان همسایه مهم ایران بر این اصل واقف است و به‌رغم آنکه نسبت به جابجایی در اولویت‌های سیاست خارجی خود در نتیجه تغییرات اساسی در روابط ایران و آمریکا نگران است، اما نگاه این کشور به ایران نگاهی استراتژیک است. در کتاب عمق استراتژیک به روشنی به این مسئله اشاره شده است.

داود اوغلو می‌گوید: «روابط ترکیه با ایران یکی از عوامل مهم و تعیین‌کننده موازنه خاورمیانه است. زیرا ساختار جغرافیایی چندجانبه ترکیه و ایران،

سیاست‌های آنکارا در قبال ایران را حداقل در سه شاخه شامل خاورمیانه، قفقاز و آسیای مرکزی به مقوله‌ای مهم تبدیل می‌کند».^(۹)

رویکرد دیپلماسی سال‌های گذشته ترکیه این احتمال را تقویت کرده که این کشور به درجه‌ای از سازواری در تطبیق خود با جامعه جهانی دست یافته است و بر این اساس سیاستگذاران آنکارا شرایط و گزینه‌های متفاوت مربوط به روند عادی‌سازی یا توقف در روابط ایران و آمریکا را به آزمون می‌گذارند تا هرگونه دگرگونی در سیاست خارجی، منطقه‌ای و بین‌المللی ایران، ترکیه را دستخوش جابجایی عمیق در اولویت‌های سیاست خاورمیانه‌ای نکند. به همین دلیل است که مقام‌های ترکیه به سرعت نسبت به مذاکره ایران و آمریکا واکنش مثبت نشان دادند، زیرا ترکیه می‌کوشد تا درجه‌ای از استقلال عمل در برابر برنامه و اهداف خاورمیانه‌ای آمریکا را به نمایش بگذارد. در این راستا می‌توان به مخالفت پارلمان ترکیه با درخواست آمریکا برای ورود به جنگ عراق در سال ۲۰۰۳ اشاره کرد. البته آن زمان آغاز زمامداری حزب عدالت و توسعه بود و اکنون این حزب نگرش جدیدی به سیاست خارجی پیدا کرده است. براساس تئوری داود اوغلو «آنکارا در شرایط نوین جهانی نباید سیاستی منفعل اتخاذ کند و در لاک خود فرو رود. زیرا چنین اقدامی ترکیه را در مسیر تجزیه و بحران داخلی قرار می‌دهد. به‌علاوه این کشور باید با درک بهتر پارامترها، بتواند ارزش‌های بومی و درونی، عمق زمان و مکان؛ تاریخ و جغرافیا را بشناسد و تا جایی که می‌تواند درهای خود را بر روی جهان بگشاید. چراکه پیشرفت در این مسیر ترکیه را در سال ۲۰۲۳ میلادی به کشوری قدرتمند

تبدیل می‌کند».^(۱۰)

بنابراین، هرگونه تغییر در روابط ایران و آمریکا حتی در فرآیندی بلندمدت‌تر ترکیه را بر آن خواهد داشت تا گام به گام و متناسب با نوع گفتمان تهران - واشنگتن به اتخاذ تصمیم بپردازد و از آسیب‌های احتمالی ناشی از آن بر محیط سیاسی و ژئوپلیتیکی ترکیه بکاهد.

عوامل تأثیرگذار بر سیاست خارجی ترکیه در قبال ایران

براساس احتمالات مطرح شده، دو دسته عوامل شامل: «تعارضات ایران - آمریکا» و نیز «رویکردهای تقابلی یا منافع متفاوت ایران و ترکیه» ممکن است در شیوه اولویت‌بندی و تصمیم‌گیری مقامات ترک در تنظیم روابط با تهران در آینده مؤثر باشد.

الف) تقابل ایران و آمریکا

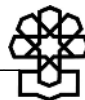
مهمترین محورهای تقابل ایران و آمریکا عبارتند از:

- پرونده هسته‌ای ایران و تردیدهای آمریکا و غرب در قبال فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای تهران،
- تضاد منافع استراتژیک ایران و آمریکا در سطح خاورمیانه و در سطح بین‌المللی که الگوی رفتار سیاست خارجی آمریکا در مناطق پیرامونی ایران براساس همین تضادها استوار بوده است،
- امنیت رژیم صهیونیستی و شکاف آشتی‌ناپذیر در دیدگاه‌های ایران و آمریکا

در این باره،

- خطوط ترسیمی و راهبردی در دیپلماسی منطقه‌ای ایران از جمله در قبال حزب‌ا... لبنان و گروه‌های فلسطینی و سوریه،
- تعاریف متفاوت از تروریسم.

جابجایی و تغییر در هریک از این بندها مستلزم تحول در ساختار فکری و نگرش تصمیم‌گیران در تهران و واشنگتن است که موسم چنین تغییراتی فرا نرسیده است. اساساً در مورد برخی از آنها که اصول سیاست خارجی ایران را تشکیل می‌دهند مطلقاً نمی‌توان انتظار تغییر نگرش تهران را داشت. به همین دلیل روند مذاکرات احتمالی آتی پیچیدگی خود را به همراه خواهد داشت. واکنش‌های رسانه‌های منتقد به ازسرگیری روابط ایران و آمریکا نشان از این واقعیت دارد که گره‌گشایی در کلاف مناسبات تهران - واشنگتن دشوار و طولانی است. چراکه کشورها در سیاست خارجی مبتنی بر منافع و امنیت ملی خود گزاره‌های دیپلماسی نوین را به آزمون می‌گذارند. بر این اساس، حتی برقراری یا عادی‌سازی روابط ایران و آمریکا به معنای عدول ایران از اصول ثابت سیاست خارجی نیست و آمریکا نیز چرخش یکباره در سیاست خاورمیانه‌ای خود نخواهد داد. در عین حال تقابل‌های ساختاری و گاه اعلام نشده در محیط سیاسی و امنیتی کشورهای همسایه (منظور ایران و ترکیه) به کلی تحت تأثیر روابط کشور ثالث حتی آمریکا قرار نمی‌گیرد.

ب) تقابل نگرشی در روابط ایران و ترکیه

به طور کلی می‌توان محورها و ملاحظات ذیل را در چارچوب رویکردهای تقابلی ایران و ترکیه مورد اشاره قرار داد:

- رقابت آشکار و پنهان برای بازیگری منطقه‌ای: داود اوغلو از ضرورت توازن

دو بازیگر هم‌مطراز یعنی ایران و مصر سخن می‌گوید. تغییر در مبادلات سیاسی ایران و آمریکا بر چگونگی ایفای نقش جدید ایران تأثیر می‌گذارد و در چنین فرآیندی ترکیه به دنبال ایجاد تغییر به نفع خود است.

- سیاست خارجی ایدئولوژی‌مدار: تلاش ترکیه در تعریف جدید از

اخوان‌المسلمین مصر، اهل سنت عراق و حمایت از نگرش سلفی‌گری در سوریه و روابط تعریف شده با عربستان نوعی صف‌آرایی ایدئولوژیک در برابر ایران است.

- بحران سوریه: تغییر رویکرد ترکیه در دو سال گذشته در قبال سوریه موجب

شد دو کشور از متحدان استراتژیک به متخاصمان سازش‌ناپذیر تبدیل شوند که این امر سیاست خارجی آنکارا را با چالشی اساسی مواجه کرد و به طور هم‌زمان خطوط اصطکاک منافع منطقه‌ای ایران و ترکیه را نمایان ساخت. حفظ وضع موجود در سوریه ممکن است مقام‌های آنکارا را بر آن دارد که برای برون‌رفت از چالش‌های خود ساخته به دیپلماسی ایران متوسل شوند.

علاوه بر موارد فوق می‌توان محورهای ذیل را به عنوان دیگر ملاحظات مؤثر در

تشدید رویکرد تقابلی میان تهران و آنکارا مورد اشاره قرار داد:

- نگرانی ترکیه از تقویت نفوذ معنوی ایران در میان جامعه علویان ترکیه نظیر

پایداری نفوذ مذهبی ایران در عراق.

- نگرانی ایران از اندیشه‌های عثمانی‌گرایانه حزب عدالت و توسعه و ایده‌های

پان‌ترکیستی و پان‌آذری و ایجاد تصادم در گسل قومی ایران.

- نگرش و دیدگاه متفاوت ایران و ترکیه در قبال عراق و تأثیر آن بر دیپلماسی

منطقه‌ای دو کشور.

- همراهی ترکیه با برخی اقدامات آمریکا و ناتو از جمله استقرار سیستم دفاع

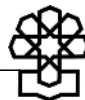
موشکی.

الزامات و راهبردها

طرح موضوع مذاکره ایران و آمریکا و احتمالات مربوط به روند عادی‌سازی روابط دو کشور در فرآیندی بلندمدت‌تر، ممکن است تغییراتی در اولویت‌بندی و گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به‌وجود آورد و بر محیط سیاسی منطقه‌ای، نیز تأثیرگذار باشد.

مسلم است که هرگونه تصمیم به مذاکره و گفتگو میان ایران و آمریکا فرآیندی بلندمدت خواهد بود و مشخص نیست که هریک از طرفین تا چه اندازه درصدد گشایش و برقراری روابط برآیند. با در نظر گرفتن مجموعه عوامل داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی مرتبط با آغاز و آینده مذاکرات ایران و آمریکا لازم است که تصمیم‌سازی‌ها درباره نحوه مواجهه با واکنش‌های منطقه‌ای مبتنی بر اصل واقع‌گرایی سیاسی باشد.

در این چارچوب، الزاماتی درباره موضوع مذاکره ایران و آمریکا و بررسی

نحوه برخورد ترکیه با این مسئله وجود دارد که در پایداری روابط دوجانبه تهران و آنکارا تأثیرگذار است. این الزامات بدین شرح می‌باشند:

۱. تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری درباره چشم‌انداز دیپلماسی گفتگو میان ایران و آمریکا، مبتنی بر ملاحظات ناظر بر رأس هرم قدرت در ایران و آمریکاست. لذا پردازش بی‌محابای رسانه‌ای آن و افراط و تفریط یا موضع‌گیری‌های غیرمسئولانه در این‌باره آثار منفی بر روند تصمیم‌گیری‌ها و احياناً فرازونشیب در محیط روانی جامعه خواهد داشت که لازم است رسانه‌ها و شخصیت‌های سیاسی مسئولانه با این مسئله برخورد کنند.

۲. به‌رغم تبلیغات گسترده رسانه‌ها و محافل سیاسی کشورهای همجوار ایران و از جمله ترکیه و کشورهای عربی درباره نرمش در سیاست خارجی ایران در قبال آمریکا که آن را نتیجه فشارهای ناشی از تحریم‌ها قلمداد کرده‌اند، ذکر این واقعیت در اعلام مواضع رسمی و غیررسمی ضروری است که جایگاه ممتاز منطقه‌ای و بین‌المللی ایران در بستر موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه و پایداری کشورمان در جهت‌گیری‌های سیاست خارجی، عاملی اساسی‌تر در ابراز تمایل آمریکا به مذاکره با ایران و تغییر لحن مقام‌های کاخ سفید درباره کشورمان بوده است.

۳. ایران از نظر استراتژیکی می‌تواند نقطه ثقل منطقه‌ای باشد و لازم است تصمیم‌سازان سیاست خارجی در تدوین و یا بازسازی سیاست خارجی به این مهم توجه داشته و تأکید کنند. این عنصر و عاملی است که در نگرش طراحان سیاست خارجی ترکیه تثبیت شده است. ایران جایگاه برجسته‌ای به‌لحاظ توانمندی‌ها در

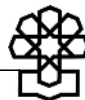
توازن منطقه‌ای دارد که بازیگرانی چون ترکیه آن را نادیده نگرفته‌اند.

۴. منحنی نوسانات دیپلماسی منطقه‌ای ایران در وضعیت پیشبرد مذاکرات ایران و آمریکا آن چنان پرنشیب و فراز نخواهد بود که بنیاد روابط ایران با همسایگان را بر هم بریزد، بلکه در مواردی موجب تقویت جایگاه ایران نزد آنها می‌شود و در مواردی ممکن است دغدغه‌هایی برای بازیگرانی چون عربستان پدید آورد.

۵. الزام اساسی در بازنگری احتمالی در سیاست خارجی ایران، واقع‌بینی در شناخت صحیح نقاط قوت و آسیب کشور در قبال همسایگان می‌باشد.

۶. ترکیه دارای موقعیتی ژئوپلیتیکی بوده و حلقه ارتباط خاورمیانه با اروپاست. این موقعیت در بُعد استراتژیکی از ترکیه یک کشور بین‌المللی ساخته است و در مقابل، ایران نیز در خلیج فارس و خاورمیانه و آسیای مرکزی دارای اهمیت استراتژیکی و ژئوپلیتیکی است. لذا کارکردهای سیاسی - امنیتی و نحوه تعامل بین‌المللی هریک از دو بازیگر بر رفتار و کنش‌های سیاسی دیگری تأثیرگذار است. به همین دلیل چرخش یا نرمش در سیاست ایران و آمریکا نمی‌تواند ماهیت این جایگاه را برهم زند.

۷. ترکیه دوران رشد اقتصادی را طی می‌کند و اکنون هفدهمین اقتصاد جهان است. در برنامه توسعه ترکیه یا سند استراتژیک ۲۰۲۳ میلادی جایگاه اقتصاد دهم برای این کشور در جهان تعریف شده است. حضور پرنفوذ چنین کشوری در همسایگی ایران بر تصمیم‌سازی‌های اقتصادی و سیاسی ایران تأثیرگذار است. ترکیه در راستای نگرش اقتصادمحور مترصد گشایش در روابط تجاری با ایران است و به همین دلیل از کاهش تحریم‌های کشورمان و بهبود روابط میان تهران و واشنگتن حمایت می‌کند.

۸. لازم است تصمیم‌سازان سیاست خارجی ایران سطوح اصطکاک میان منافع ایران و ترکیه در زمینه‌های سیاسی، امنیتی، فرهنگی و مذهبی را مورد بررسی بیشتری قرار دهند تا از طریق شناخت این ملاحظات، رویکرد مناسب تعاملی در روابط با آنکارا به‌دست آید. به‌علاوه، از آنجا که اصطکاک دو کشور در زمینه‌های مذهبی در سطح منطقه نمایان‌تر شده است، لازم است ایران میدان‌های نفوذ خود در ترکیه را از جمله در ارتباط با علویان مورد شناسایی بیشتری قرار دهد.
۹. با توجه به رویکرد متفاوت ترکیه به بهبود روابط ایران و غرب (نسبت به رویکرد منفی بازیگرانی چون عربستان)، تهران می‌تواند گزینه استفاده از آنکارا به‌عنوان میانجی در شرایط بحرانی را به‌ویژه بر سر مسئله هسته‌ای مد نظر داشته باشد.
۱۰. ترکیه متحد استراتژیک غرب است و براساس جهت‌گیری‌های سیاست خارجی همچنان از استراتژی ائتلاف با غرب پیروی می‌کند. تلاش‌ها برای پیوستن به اتحادیه اروپا از جمله اولویت‌های مهم سیاست خارجی ترکیه است و تصمیم‌گیرندگان ایران نباید در تعامل و انتظارات از ترکیه این اصل مهم را از نظر دور دارند. بنابراین به چالش کشاندن صریح روابط ترکیه با غرب به‌ویژه از جانب مقام‌های درجه اول ایران به صلاح نیست. اگرچه این رویکردها همواره از سوی رسانه‌های جمعی مورد پوشش قرار می‌گیرد.

پی‌نوشت‌ها

۱. گفتگوی عبدالله گل با خبرنگاران به نقل از خیر آنلاین، ۸ مهرماه ۱۳۹۲.
2. www.turkishny.com29/sep.2013.
3. [www.ORSAM.\(Ortadogastratjikaastirmalarmerkezi\).org](http://www.ORSAM.(Ortadogastratjikaastirmalarmerkezi).org), 23/sep, 2013.
۴. مرکز تحقیقات استراتژیک ترک - آسیا:
www.tasam.org, 26/sep, 2013.
۵. متقی، ابراهیم. آمریکا در برابر ایران، نامه دفاع مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، شماره اول، ۱۳۸۸، ص ۷۷.
۶. همان، ص ۷.
۷. رمضان، روح‌ا... چارچوب تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، ترجمه علیرضا طیب، تهران، نشر ۱۳۸۰، ص ۴۶.
۸. داود اوغلو، احمد. عمق راهبردی (ترکیه در صحنه بین‌الملل)، ترجمه محمدحسین نوحی‌نژاد ممقانی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۹۱، ص ۳۵۲.
۹. همان، ص ۴۲۲.
10. AhmetDavutoglukureselBunalimkure yayinlari-2011, p.194.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۳۳۷۴

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: رویکرد ترکیه به تحولات اخیر در روابط ایران و آمریکا

نام دفتر: مطالعات سیاسی (گروه سیاست خارجی)

تهیه و تدوین: سیامک کاکایی

ناظر علمی: مهدی امیری

متقاضی: معاونت پژوهش‌های سیاسی - حقوقی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. ایران

۲. ترکیه

۳. آمریکا

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۹/۲۴